

Zo života notárov

Pohľad do mikrosveta Slovenského štátu

JAROSLAVA ROGUĽOVÁ

Poprední činitelia Slovenského štátu.
Zľava: Gejza Medrický, Vojtech Tuka
a Jozef Tiso
Zdroj: Getty Images

ROGUĽOVÁ, Jaroslava. From the life of Notaries. A Look into the Micro-world of the Wartime Republic. *História*, 2017, 16, 4, pp. 36-39.

The district notaries were the people with the task of implementing the public administration. Their agenda contains useful source material providing unique possibilities for mapping the attitudes of the population and of various social and professional groups towards the regime. The direct influence of the new regime on the official class, which was one of the pillars of the application of power, can also be traced during the existence of the wartime Slovak Republic using this material. Key words: Wartime Slovak Republic, Second World War, Public administration, Notaries' agenda, Every day life.

Súčasná diskusia o Slovenskom štáte sa podobajú ako vajce vajcu. Hľadajú sa odpovede na otázky, či bol jeho režim dobrý alebo zlý, či bol Jozef Tiso záchranca alebo kolaborant, prečo by Slováci nemali byť hrdí na vlastný samostatný štát, veď sa tu žilo v blahobyte a podobne. Požadujú sa čo najjednoduchšie vysvetlenia a jednoznačné závery, či sa má Slovenský štát glorifikovať alebo zatradiť. V úzadí ostávajú iné otázky, ako napríklad: Ako vtedy žilo slovenské obyvateľstvo, jeho rôzne vrstvy a skupiny? Ako ovplyvnil nový režim ich bezprostredný život? Ľudia sa nezaoberali len politikou, nepodliehali bezvýhradne masívnej propagande, celoplošne sa neopájali budovateľským nadšením ani si okamžite po vzniku štátu jednotne nehládali cestu do odboja. Zabúda sa na masu bežných, obyčajných ľudí, a teda na ľudské každodenné dejiny. Takým príkladom môže byť sociálna skupina slovenských úradníkov, ktorá síce nepodnecuje toľko vášní ako politika, ale nepochybne otvára nové zaujímavé uhly pohľadu na túto tému.

Život za Slovenského štátu bol v každom kúte krajiny veľmi rozdielny. Realita sa líšila podľa obcí, miest, v čase vojny závisela od vojensko-strategickej polohy a význa-

mu tej-ktorej oblasti, rozmiestnenia armády, prechodu frontu, roľníckeho či priemyselného charakteru lokalít a podobne. Veľmi cenným zdrojom informácií na skú-

manie života s mnohými jeho odtienkami a špecifikami je agenda obvodných notariátov – štátnych úradov, ktoré zabezpečovali výkon správy na regionálnej úrovni.

Dr. Viktor Dušek, predseda Správneho výboru spojených verejnototárskych komôr na Slovensku (v popredí, v strede), Rača 1938
Zdroj: Literárny archív SNK

Na Slovensku v tomto období pôsilo 628 notariátov.¹ Obvod tejto jednotky tvorila obec, alebo v niektorých prípadoch viacero menších obcí. Notárov vymenovával minister vnútra a náklady na ich činnosť z väčšej časti niesol štát. Obce im poskytli ubytovanie alebo sa podieľali na jeho úhrade. Na svoje náklady im zriaďovali kancelárie, zabezpečovali ich vykurovanie, osvetlenie alebo údržbu.

Evidenčné knihy Obvodného notárskeho úradu Lozorno
Zdroj: ŠA BA, pobočka Modra

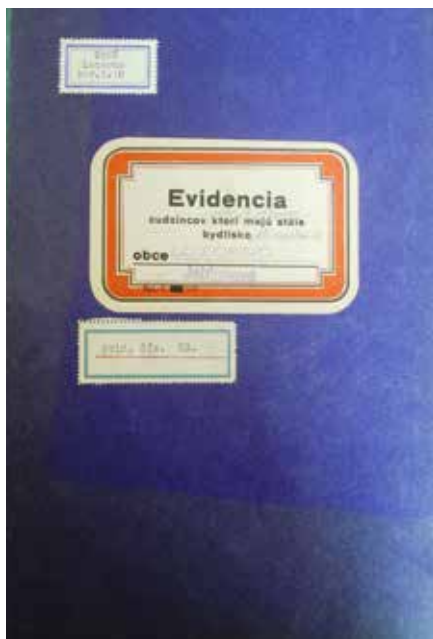
Notárska agenda

Obvodní notári vykonávali rôznu agendu. Vybavovali písomnosti z bežného života s výnimkou tých, na ktoré obec zamestnávala zvláštneho pracovníka (inžinier, účtovník a podobne). Zúčastňovali sa na všetkých zasadnutiach obecného zastupiteľstva a komisií v rámci obce. Viedli evidencie domov, organizácií, obyvateľstva na základe rôznych kritérií, napr. majetkových pomerov či politických zбоhatlíkov, sociálne odkázaných občanov, nemanželských detí, vydaných dokladov, dobytka a po-

dobne. Práve tieto súpisy veľa hovoria o finančných, daňových, obchodných i sociálnych záležitostiach a sú veľmi cenným prameňom na poznávanie mikrosveta za Slovenského štátu. Rovnako bohatým a pestrým materiálom sú správy o situácii v obvode, ktoré podávali notári nadriadeným orgánom.

Notári dozerali na zásobovanie obyvateľstva, ako aj na rozdeľovanie potravín a nedostatkových článkov (napríklad cukor, masť, mydlo a petrolej) od obchodníka ku spotrebiteľom. Boli zapojení aj do organizovania záchranej zdravotnej služby.² V niektorých lokalitách chýbali dopravné prostriedky na jej zabezpečenie najmä v noci, v nedeľu a cez sviatky. Notári vo svojom obvode určovali dopravcov, ktorí na vlastných autách vykonávali rýchlu a trvalú pohotovostnú službu a prepravovali chorých či rodičky do najbližšej nemocnice.³ Po prešetrení oprávnenosti nákladov sa majiteľom áut vyplácala náhrada za pohonné hmoty.

Notári mali dôležitú úlohu v obvodoch nachádzajúcich sa v pohraničnom pásme, predovšetkým na západe kraji-

Vyzdobený stánek s ovocím pri príležitosti Hitlerových narodenín (1940)
Zdroj: GettyImages

ny. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v marci 1939, ktorý bol súčasťou nemeckej ríše, tak vzniklo rozsiahle pohraničné pásmo s Nemeckom. V smerniciach na úpravu pohraničného styku pripadala dôležitá úloha notárom. Vyďávali pohraničné priepustky, viedli ich evidenciu, udeľovali výnimky napríklad lekárom, zverolekárom či pôrodným asistentkám. V jeseni 1940 sa nemecké pohraničné úrady čoraz častejšie sťažovali na nedôslednosť slovenskej strany. Aby sa predišlo potenciálnym slovensko-nemeckým roztržkám, notári dostali príkaz prísnejšie dodržiavať pokyny. Zvlášť boli inštruovaní, aby nevydávali priepustky z citových pohnútok.⁴

Roku 1940 notárom pripadla trochu kuriózna úloha. Príslušné úrady vo výkladoch obchodov zaznamenali neprimerane veľké, vysvietené a „pohoršujúce“ reklamy na antikoncepčné prostriedky. Notári boli poverení zabrániť ich šíreniu a majiteľov drogérií či lekární inštruovali, aby ich v záujme verejného pokoja odstránili. O rok neskôr vláda

Notári boli zaangažovaní aj do premenovávania ulíc
Zdroj: Múzeum v Kežmarku
- Mgr. Vladimír Julián Ševc

zakázala výrobu, predaj a distribúciu akýchkoľvek prostriedkov proti počatiu. Lekárnické obchody, drogérie, holičstvá či parfumerie museli spísať a zapečatiť všetky zásoby antikoncepčných prostriedkov a odovzdať ich na notárskom úrade. Po vypuknutí vojny proti Sovietskemu zväzu v júni 1941 Vojenská správa vyplatila majiteľom za zabavené prezervatívy 1,50 koruny za kus. Expedovali ich do Vojenského zdravotného skladu v Liptovskom Sv. Mikuláši a odtiaľ slovenským vojakom na východný front.⁵

Notári boli roku 1943 zaangažovaní aj do premenovania ulíc a verejných priestranstiev. V spolupráci s miestnymi činiteľmi Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ), Hlinkovou gardou, Hlinkovou mládežou a obecnými úradmi mali odporučiť nové vhodné názvy a predložiť ich na schválenie ministerstvu vnútra. Malé obce zväčša nemali ulice, a tak sa ich táto povinnosť netýkala.

Potvrdenie o nežidovskom pôvode
<http://viedenski-studenti.zosity-humanistov.sk/image/sliepka-nie-je-zid-od-notara-1-6.jpg>

Propaganda a osveta

Pri zmenách režimov štátni úradníci tradične skládajú prísahu vernosti novému štátu. Rovnako to bolo aj roku 1939 na Slovensku. Práca úradníkov mala byť vzorom lojality voči novému štátu. Nadriadené orgány ich vyzývali, aby osobnou účasťou alebo finančne podporovali štátne organizácie, projekty či aktivity vlády a išli tak príkladom ostatným občanom. Napríklad v lete 1940 odporúčala vláda slovenským úradníkom na všetkých stupňoch štátnej správy, aby sa hromadne prihlasovali do organizácie Slovenské krídla. Výška mesačného členského bola 2 koruny. Združovala nadšencov, ktorí chceli prispieť k pokroku slovenského letectva. Bola obdoba inštitúcií, ktoré vznikli v Nemecku a v Maďarsku. V zimných mesiacoch prebiehala zbierka na podporu sociálne odkázaným občanom nazvaná Zimná pomoc. Ministerstvo vnútra odporúčalo štátnym úradníkom, aby počas piatich mesiacov, hneď po výplate, odvádzali pol percenta zo svojho platu na tento účel miestnym organizáciám HSLS.

Ministerstvo vnútra zdôraznilo edukačný a štátno-lojalný rozmer úradníckeho stavu napríklad nariadeniami, ktoré sa týkali zavádzania pozdravu

Zimná pomoc
Zdroj: Slovenský národný archív
(TASR)

širokých ľudových vrstiev. V neposlednom rade sa mal uľahčiť administratívny styk so stránkami.

Mohlo by sa zdať, že zaoberať sa prácou byrokratov v minulosti je nudné a nezaujímavé. No nie je to tak. Táto téma objasňuje veľa zaujímavých súvislostí, ktoré sa týkajú postojov

Na stráž! do praxe. Od augusta 1940 mali všetky úrady používať tento pozdrav v písomnom styku, a to na konci prípisu či správy, vpravo dole s výkričníkom. V nasledujúcom mesiaci bolo nariadené zamestnancom, prednostom odborov, oddelení, učtárni, správnych pomocných úradov a hospodárskej správy používať tento pozdrav aj verbálne, v úradoch aj medzi úradníkmi a v styku so stránkami. Iné pozdravy sa nemali nepoužívať. Od októbra 1940 už pozdrav *Na stráž!* museli povinne používať všetci zamestnanci ministerstva nielen v úrade, ale aj na ulici a doma. Vhodným spôsobom mali na to upozorňovať aj stránky.⁶

Štátni úradníci sa mali podieľať aj na osвете a výchove obyvateľstva. Z Ústrednej osvetovej komisie pri ministerstve školstva vyšiel podnet, aby úradníctvo vrátane notárov či príslušníkov žandárstva a polície aktívne organizovali kultúrne akcie a prednášky, na ktorých by obyvateľom populárnym spôsobom vysvetľovali najbežnejšie administratívne a právne úkony. Cieľom týchto aktivít slovenskej úradníckej inteligencie mala byť národná, štátna a občianska výchova, ako aj zvýšenie vzdelanostnej a kultúrnej úrovne

obyvateľstva a rôznych sociálnych či profesijných skupín k štátu. Dokazuje, že dejiny nie sú ani čierne, ani biele, ale mnohvrstevné. Politické zmeny, prevraty a režimy, ktorých sa u nás v 20. storočí vystriedalo niekoľko, kládli pred úradnícky stav nielen profesionálne, ale aj osobné otázky a dilemy, či a do akej miery sa s novými štátnopolitickými pomermi stotožniť. Každý režim od neho vyžadoval lojalitu a spoľahlivosť, keďže verejná správa je jedným z pilierov štátu. Pri striedaní politických režimov sa veľká časť úradníckeho aparátu dedí. Platilo to aj o Slovenskom štáte, ktorý po marci 1939 prevzal úradníkov z Československa. Mnohí po absolvovaní previerok a zložení prísahy pokračovali v práci v novom režime. Niektorí z nich politické zmeny uvítali, k štátu boli lojalní z presvedčenia a akceptovali požiadavku vysokej angažovanosti na podporu režimu. Veľká časť úradníkov na rôznych stupňoch správy sa však zapojila do odboja a bojovala proti tomuto štátu.

Nemecký vojak s domácim obyvateľstvom – Jablonové
Zdroj: Jablonovská zbierka historických fotiek, časť Mária Prokopová

Poznámky

- ¹ *Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a Prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku*. Bratislava: Štátny štatistický úrad, 1939, s. 48 – 79.
- ² Štátny archív (ŠA) v Bratislave, pobočka Modra, fond (f.) Obvodný notársky úrad (ObNÚ) Lozorno, škatuľa (š.) 3, č. 571-17/5-1/43. Ministerstvo vnútra podriadeným úradom z 9. 5. 1943; tamže, č. 111 prez. 3. Obvodný notár v Lozorne OÚ v Malackách zo 16. augusta 1943.
- ³ Tamže, č. 571-17/5-1/43. Ministerstvo vnútra podriadeným úradom z 9. mája 1943; tamže, č. 111 prez. 3. Obvodný notár v Lozorne OÚ v Malackách zo 16. augusta 1943.
- ⁴ Tamže, š. 2, č. 1521/1940 prez. Prezídium župného úradu v Bratislave okresným náčelníkom a policajnému riaditeľovi v Bratislave z 16. 9. 1940. OÚ Malacky to poslal notárom 8. októbra 1940.
- ⁵ Tamže, č. 440/1940 – prez. OÚ v Malackách notárskym úradom z 12. 4. 1940.
- ⁶ Tamže, nariadenia Prezídia ministerstva vnútra podriadeným úradom č. 26.196/Ia-1940 z 28. 8. 1940, č. 26.196/Ia-1940 prez. zo 14. 9. 1940 a č. 30.364/Ia – 1940 z 5. 10. 1940.

PhDr. Jaroslava Roguľová, PhD. (1975)

Vyštudovala históriu a filozofiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Pracuje v Historickom ústave SAV, zaoberá sa spoločensko-politickými dejinami Slovenska v 20. storočí. Je autorkou monografie *Slovenská národná strana 1918 – 1938* (2013), editorkou prác napríklad *Storočie propagandy, Storočie škandálov, Storočie procesov, Od osmičky k osmičke. Premeny slovenskej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938*, spoluautorkou a vedeckou redaktorkou niekoľkých zväzkov edície *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov: Slováci pri budovaní základov Československej republiky* (2012), *Slováci vo víre tridsiatych rokov* (2013), *Slováci a druhá svetová vojna* (2015) *Slováci a ľudovodemokratick*